

The Explanation of the Juridical, Legal and Ethical Dimensions of the Urban Mega-Projects *

Original Article

Maryam Mahfoozian¹, Asghar Molaei^{2}, Masoumeh Ayashm³**

1- Ph.D. Candidate in Urban Development, Department of Architecture, Faculty of Architecture and Urbanism, Tabriz Islamic Art University, Tabriz, Iran

2- Associate Professor, Department of Architecture, Faculty of Architecture and Urbanism, Tabriz Islamic Art University, Tabriz, Iran

3- Assistant Professor, Department of Architecture, Faculty of Architecture and Urbanism, Tabriz Islamic Art University, Tabriz, Iran

ARTICLE INFO

Article History

Received: 2025-04-06

Revised: 2025-06-08

Accepted: 2025-07-15

Keywords

Civilized Juridical

Civilization Rules

Islamic Ethics

Iranian-Islamic City

Mega-Project

ABSTRACT

Introduction

In recent years, urban megaprojects have expanded around the world. This trend has also been noticed in Iran. Along with their fundamental and undeniable role in the cultural and national identity of cities, these projects stimulate the city's development, the creation of infrastructure, and the promotion of the city's status. In the meantime, the task of the city builder is to balance industrial developments and human needs, and find a way to overcome industrial developments on the one hand and respond to all human demands on the other. Accordingly, one of the ideas proposed for the design of the city and the settlement is mega-structures. These projects have always been criticized in various ways, including social, economic, and managerial dimensions. Megaprojects have been identified with multiple positive and negative consequences. However, this competitive environment cannot be avoided because of the competition among countries in developing and attracting capital. The innovation of this research is that it has taken a jurisprudential approach to respond to the issue of large-scale urban projects, which is a new approach to do this. This study aims to extract jurisprudence and ethical principles in urban megaprojects.

Materials and Methods

The current research method is descriptive-analytical, of an applied research type. So, at first, some indicators have been identified. Such data are collected throughout library-documented studies, books, and scientific articles, as well as surveys in samples. To this end, various jurisprudential, legal and ethical principles in the field of super projects have been extracted and presented in the form of a conceptual model; and in the next step, the mentioned indicators were categorized; and in the last round, the components and sub-components affecting on the construction of any megaproject in the Iranian-Islamic Cities have been examined in detail. In the field of examination of various jurisprudential, legal, and ethical dimensions on super-projects, the method of compliance and analysis of the content of texts is used.

* This article is derived from the first author's Ph.D's thesis, titled "The Explanation of the Juridical, Legal and Ethical Dimensions of the Urban Mega-Projects", supervised by Dr. Asghar Molaei.

** Corresponding author: a.molaei@tabriziau.ac.ir

Findings

In the first stage of the conceptual model and implementation in the current research, it is clear that, as far as the Islamic worldview is concerned, such beliefs and values form the principles of cities and affect their people's quality of life. In this regard, megaprojects have also become popular around the world, including Iran, and have played a decisive role in various social, political, economic, and technological dimensions on a local, regional, and global scale, and based on models of competition and the approach of globalization, should follow these Islamic beliefs and values. So, based on the material presented during this study, it can be said that if we want to give today's urbanism the color of Islamic-Iranian and return its lost identity, we must seek help from the science of jurisprudence and religious law. For instance, in the legislative process and planning and implementation of projects in the field of urban planning, the public interest is more important than the individual interest. Also, cases such as reducing the privacy, creating a microclimate and shading of surrounding houses, increasing population density, environmental pollution, and traffic can affect the neighboring areas due to negative effects on the structure and the functioning of the city and its landscape. It was also found that doing activities that cause damage to other people and destroying the mental landscape of citizens with illegal construction are against the rules. Finally, it became clear that relying on opinions and narratives extracted from jurisprudential rules such as persecution, domination, justice, the people's rights, and the environment's rights was possible.

Conclusion

In the Islamic worldview, beliefs, convictions, and values constitute the foundation for creating cities suitable for the quality of life of their inhab-

itants. In this context, in recent decades, megaprojects have emerged as megastructures that have become prevalent worldwide, including in Iran. They play a decisive role in various social, political, economic, and technological domains at local, regional, and global scales, based on competitive patterns and a global approach, and they must adhere to these Islamic beliefs, convictions, and values. Based on the discussions presented throughout this research, it can be said that if we wish to imbue contemporary urban planning with an Islamic-Iranian flavor and restore its lost identity, we must rely on the science of jurisprudence and Sharia law. The main issue of the present research is the position of juristic rules in large-scale urban projects and the challenges posed by the construction of large-scale projects from the perspective of Islamic jurisprudence and ethics. This discussion involves three categories of components: juristic rules and regulations, ethical principles, and legal rulings, which are presented as a conceptual model. This framework can serve as a guiding principle for large-scale projects to be economically and financially profitable and lead to the creation of equitable, humane spaces that respect Islamic principles. By considering Islamic teachings, it is possible to propose plans that align with the culture and needs of Iranian society, as many urban megaprojects in Iran currently contradict the principles of Islamic urbanism and architecture. Therefore, an appropriate and effective response to enhance the concept of megaprojects in light of using these three principles—juristic rules, ethical principles, and legal rulings—can strengthen various aspects of megaprojects. This approach can help achieve a desirable quality for these large-scale projects at both small and larger urban scales.

COPYRIGHTS

©2022 The author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the original authors and source are cited. No permission is required from the authors or the publishers.

HOW TO CITE THIS ARTICLE

Mahfoozian M. Molaei A. Ayashm M. The Explanation of the Juridical, Legal and Ethical Dimensions of the Urban Mega-Projects. Urban Economics and Planning Vol 6(3):130-143. [In Persian]

DOI: 10.22034/UEP.2025.515375.1622

تبیین ابعاد فقهی، حقوقی و اخلاقی پروژه‌های کلان‌مقیاس شهری*

مقاله پژوهشی

مریم محفوظیان^۱؛ اصغر مولایی^{۲،*}؛ معصومه آیشم^۳

- ۱- دانشجوی دکتری شهرسازی، گروه شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی، تبریز، ایران
 ۲- دانشیار، گروه شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران
 ۳- استادیار گروه شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران

چکیده

مقدمه

در سال‌های اخیر، پروژه‌های کلان‌شهری در سطح جهان گسترش یافته‌اند. این روزها، این روند در ایران نیز مشاهده می‌شود. این پروژه‌ها، به همراه نقش بنیادین و انکارناپذیر خود در هویت فرهنگی و ملی شهرها، به توسعه شهر، ایجاد زیرساخت و ارتقای جایگاه شهر کمک می‌کنند. در این میان، وظیفه سازندگان شهر این است که توازن میان توسعه‌های صنعتی و نیازهای انسانی برقرار کنند و راهی را برای غلبه بر توسعه‌های صنعتی از یک سو و پاسخ به تمامی نیازهای انسانی از سوی دیگر پیدا کنند. بر این اساس، یکی از ایده‌های مطرح‌شده برای طراحی شهر، سازه‌های کلان است. این پروژه‌ها همواره در ابعاد مختلفی نظیر اجتماعی، اقتصادی و مدیریتی مورد انتقاد قرار گرفته‌اند. پروژه‌های کلان پیامدهای مثبت و منفی متعددی را شناسایی کرده‌اند، اما به دلیل رقابت میان کشورها در زمینه توسعه و جذب سرمایه، این محیط رقابتی قابل اجتناب نیست. نوآوری این پژوهش این است که رویکرد فقهی را برای پاسخ به مسئله پروژه‌های کلان شهری اتخاذ کرده است که رویکردی نو برای این کار به شمار می‌آید. هدف این مطالعه نیز استخراج اصول فقهی و اخلاقی در پروژه‌های کلان شهری است.

مواد و روش‌ها

روش تحقیق فعلی توصیفی - تحلیلی از نوع تحقیق کاربردی است. پس ابتدا برخی شاخص‌ها شناسایی شده‌اند. این داده‌ها در براساس مطالعات کتابخانه‌ای و مقالات علمی جمع‌آوری شده‌اند، همچنین با بررسی نمونه‌ها جمع‌آوری شده‌اند. به این منظور، اصول فقهی، قانونی و اخلاقی مختلف در حوزه کلان پروژه‌ها استخراج و براساس مدل مفهومی ارائه شده‌اند. در مرحله بعد، شاخص‌های یادشده دسته‌بندی شده؛ و در مرحله آخر، مؤلفه‌ها و زیرمؤلفه‌های مؤثر بر ساخت هر کلان پروژه در شهرهای ایرانی - اسلامی به طور دقیق مورد بررسی قرار گرفته است. در زمینه بررسی ابعاد فقهی، قانونی و اخلاقی مختلف در کلان پروژه‌ها، از روش تطبیقی و تحلیل محتوای متون استفاده شده است.

یافته‌ها

در مرحله اول به کارگیری مدل مفهومی در این تحقیق، مشخص شد که بر اساس جهان بینی اسلامی، چنین باورها و ارزش‌هایی اصول شهرها را تشکیل می‌دهند و بر کیفیت زندگی مردم تأثیر می‌گذارند. در این راستا، پروژه‌های کلان نیز در سرتاسر جهان، از جمله ایران، محبوبیت یافته و نقش تعیین‌کننده‌ای در ابعاد اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فناوری در مقیاس محلی، منطقه‌ای و جهانی بازی کرده‌اند و بر

اطلاعات مقاله

تاریخ‌های مقاله

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۱/۱۷
 تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۳/۱۸
 تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۴/۲۴

کلمات کلیدی

احکام تمدنی
 اخلاق اسلامی
 شهر ایرانی - اسلامی
 فقه تمدنی
 کلان پروژه

* این مقاله از رساله دوره دکتری نویسنده اول با عنوان "تبیین ابعاد فقهی، حقوقی و اخلاقی پروژه‌های کلان‌مقیاس شهری" در رشته شهرسازی اسلامی با راهنمایی دکتر اصغر مولایی و مشاوره دکتر معصومه آیشم استخراج گردیده است.

** نویسنده مسئول: a.molaei@tabriziau.ac.ir

اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فناوری در مقیاس محلی، منطقه‌ای، جهانی و مبتنی بر الگوهای رقابت و رویکرد جهانی شدن نقش تعیین کننده یافته‌اند، باید که از این باورها، اعتقادات و ارزش‌های اسلامی تبعیت کنند. چنانچه بخواهیم شهرسازی امروز را رنگ و بوی اسلامی - ایرانی ببخشیم و هویت از دست‌رفته آن‌ها را برگردانیم، ناگزیریم که از علم فقه و قوانین شریعت کمک بگیریم. مسئله اصلی پژوهش پیش رو، جایگاه قواعد فقهی در پروژه‌های بزرگ‌مقیاس شهری و آسیب‌های ساخت پروژه‌های بزرگ‌مقیاس از منظر فقه و اخلاق اسلامی بوده که در اینجا با سه دسته از مؤلفه‌ها: احکام و قواعد فقهی، اصول اخلاقی و احکام حقوقی روبه‌رو هستیم که در قالب مدل مفهومی ارائه شد. این چارچوب می‌تواند راه‌گشای پروژه‌های بزرگ‌مقیاس باشد تا نه تنها از نظر اقتصادی و مالی سودآور باشند، بلکه به تولید فضاهایی عادلانه، انسانی، و با احترام به اصول اسلامی منجر شوند و با لحاظ کردن آموزه‌های اسلامی، طرح‌هایی مطابق با فرهنگ و نیازهای جامعه ایرانی ارائه دهند، چراکه هم‌اکنون اغلب مگا پروژه‌های شهری در ایران ماهیتی متعارض با اصول شهرسازی و معماری شهر ایرانی اسلامی دارند. بنابراین، واکنش مناسب و مؤثر در ارتقای مفهوم مگا پروژه در سایه استفاده از اصول سه‌گانه قواعد فقهی، اصول اخلاقی و احکام حقوقی است که با کاربست متغیرهای سازنده هر یک می‌توان جنبه‌ای از ابعاد مگا پروژه را تقویت کرد و کیفیت مطلوبی را برای این پروژه‌های کلان در مقیاس خرد و سپس در مقیاس بزرگ‌تر شهری رقم زد.

اساس مدل‌های رقابت و رویکرد جهانی شدن، باید این باورها و ارزش‌های اسلامی را دنبال کنند. بنابراین، بر اساس متونی که در این مطالعه ارائه شده، می‌توان گفت که اگر بخواهیم شهر امروزی را به رنگ اسلامی - ایرانی درآوریم و هویت گمشده آن را بازگردانیم، باید از علم فقه و حقوق دینی کمک بگیریم. به عنوان مثال، در فرایند قانون‌گذاری و برنامه‌ریزی و اجرای پروژه‌ها در زمینه برنامه‌ریزی شهری، منافع عمومی از منافع فردی مهم‌تر است. همچنین، مواردی نظیر کاهش حریم خصوصی، ایجاد میکرواقلیم و سایه‌اندازی به خانه‌های اطراف، افزایش تراکم جمعیت، آلودگی محیط زیست و ترافیک می‌توانند بر مناطق همجوار تأثیر منفی بگذارند و بر ساختار و عملکرد شهر و چشم‌انداز آن تأثیر بگذارند. همچنین مشخص شد که انجام اقداماتی که به دیگران آسیب می‌زند و با ساخت‌وساز غیرمجاز، چشم‌انداز ذهنی شهروندان را تخریب می‌کند، در تناقض با قوانین است. در نهایت، روشن شد که می‌توان به آرا و روایاتی که از قواعد فقهی مانند تسلط، عدالت و حقوق مردم و محیط زیست استخراج می‌شود، تکیه کرد.

نتیجه‌گیری

در جهان بینی اسلامی باورها، اعتقادات و ارزش‌های اسلامی، شاکله ایجاد شهرهایی متناسب با کیفیت متناسب با زندگی مردمانش است. در این راستا و در دهه‌های اخیر، مگا پروژه‌ها به عنوان ابرساختارهایی که در سرتاسر دنیا و از جمله کشور ایران هم رواج پیدا کرده‌اند، و در عرصه‌های مختلف

مقدمه

و کیفی آن‌هاست (Ali Abadi & Hashemi, 2010:70). فقه تمدنی یک کلان شاخه از فقه است (Andalib, 2018:10) که با بهره‌برداری مناسب از قواعد فقهی و اطمینان از تطابق قوانین شهری با این قواعد، می‌توان در جهت تجسم شهر ایرانی - اسلامی در شهرهای کنونی گام برداشت. اخلاق به معنای خوی، طبع، سرشت و مروت است (Moein, 2007:104). اخلاق اسلامی به مجموعه‌ای از تمام مطالب مرتبط با اخلاق و به‌خصوص علم اخلاق که به فرهنگ اسلامی منتسب هستند و برپایه اخلاق، قرآن، حدیث و عقل هستند، گفته می‌شود (Motahari, 2011: 76). این اخلاقیات نیز قابل تعمیم به مسائل شهرسازی هستند.

مگا پروژه (Mega project)

طبق تعریف آلتشولر (Altschuler) و لوبروف (Luberoff) در دهه ۱۹۷۰، واژه «برپروژه» در آمریکا به عنوان توضیحی برای توسعه‌های بزرگ‌مقیاس و پروژه‌های زیرساختی، که معمولاً توسط بخش عمومی یا حداقل با سرمایه‌گذاری و نظارت این بخش اجرا می‌شود، به کار گرفته شد (Rafieian & Pahlevan, 2015:53). برای توصیف این پروژه‌ها، اصطلاحات مختلفی در ادبیات آکادمیک به کار رفته است همچون پروژه‌های پیچیده (Complex projects)، پروژه‌های مهم (major-projects) و مگا پروژه‌ها (Oliomogbe & Smith, 2012: 618).

برپروژه‌های شهری با تأکید بر ارتقای مکانی و افزایش کیفیت زندگی در شهر به دنبال ارتقای کیفیت مکان و بهبود منافع اجتماعی شهری هستند و سعی دارند تا سطح دسترسی عادلانه شهروندان به امکانات و خدمات را بهبود بخشند (Sarkheili, Rafieian & Taghvaii, 2017: 29). ولی از طرف دیگر نباید نتایج منفی آن‌ها نظیر تخریب محیط زیست و آلودگی منطقه و توزیع ناعادلانه درآمدهای اقتصادی را نادیده گرفت (Rafieian & Pahlevan, 2015: 52).

شهر ایرانی اسلامی

شهرسازی اسلامی شامل اصول و ارزش‌های مشتق‌شده از تعلیم اسلامی برای رعایت در طراحی، برنامه‌ریزی، و ایجاد محیط زندگی مسلمانان است که نقش مهمی در فرهنگ ملی ایفا می‌کند (Andalib, 2018:11). از طرف دیگر، باورهای مردم نیز در ساماندهی اندام‌های گوناگون شهری بسیار کارساز بوده است. برای مثال، یکی از باورهای مردم ایران ارزش نهادن به زندگی شخصی و حرمت آن بوده که این امر معماری ایران را درون‌گرا ساخته است (Pirnia & Memarian, 2007:35). می‌توان این درون‌گرایی را محرمیت قلمداد کرد که ریشه در اصول تفکر اجتماعی و فرهنگی این سرزمین دارد. در این نوع از شهرسازی توجه به تمام اصول و شاخصه‌های معماری و شهرسازی اسلامی نظیر محرمیت، درون‌گرایی، رعایت سلسله‌مراتب و... بسیار اهمیت دارد. می‌توان با رعایت فقه تمدنی و اخلاق اسلامی در ایجاد پروژه‌های کلان در شهر ایرانی اسلامی گام برداشت.

روش تحقیق علمی

این پژوهش در مقام گردآوری داده‌ها در بخش اصول فقهی، توصیفی - تبیینی بوده و از روش مطالعات اسنادی - کتابخانه‌ای و بهره‌گیری از کتاب‌ها و مقاله‌های علمی و پیمایش میدانی در نمونه‌ها بهره گرفته است. در واقع، این پژوهش سعی می‌کند تا با نگاه هم‌زمان به ادبیات و مبانی نظری موضوع مگا پروژه به روش کتابخانه‌ای و تحلیل محتوای کیفی به این هدف دست یابد که مؤلفه‌ها و معیارهای مؤثر در تقویت ابعاد اسلامی ایرانی مگا پروژه‌ها را در فرایند توسعه شهری شناسایی و استخراج کند. در بخش انطباق و بررسی ابعاد مختلف فقهی، حقوقی و اخلاقی بر مگا پروژه‌های مورد نظر نیز از روش تطبیقی، تحلیل محتوای متون و میدانی استفاده کرده است. در نهایت، بعد از معرفی شاخص‌های فقهی، حقوقی و اخلاقی مؤثر بر برپروژه‌ها، به ارائه مدل مفهومی پرداخته است.

در فرهنگ تشیع ایران، شهرسازی اسلامی به عنوان یک میراث گران‌قدر، از نسل‌های گذشته به یادگار مانده است و نمونه‌های ارزشمند آن در نظام برنامه‌ریزی، طراحی و مدیریت شهرهای تاریخی ایران به‌خوبی مشاهده می‌شود. رابطه معماری و شهرسازی ایرانی اسلامی با مبانی نظری اصول فقهی اسلام و آیات کتاب آسمانی، گنجینه‌ای ارزشمند در هدایت و توسعه معماری و شهرسازی معاصر ایران را شکل داده است. تجربیات عملی و پایه‌های نظری در حوزه‌های معماری و شهرسازی نشان می‌دهد که تبیین اصول نظری و ویژگی‌های کلیدی، از پیش‌نیازهای تحقق و اجرایی شدن یک سبک و گرایش معماری است. این رویکرد بر اساس آیات قرآنی و تفاسیر معتبر، قادر است به تحلیل و بررسی تمام پروژه‌های شهرسازی و از جمله پروژه‌های کلان‌مقیاس بپردازد.

در قرن بیستم موج جدیدی از سیاست‌های ایجاد برپروژه‌های شهری با هدف جهانی شدن شهرها و جذب سرمایه‌های جهانی آغاز شد. در ایران نیز از اواخر دهه ۱۳۷۰، به دنبال افزایش توجه جهانی به منافع مشارکت بخش خصوصی در امور شهری و مصادیق نئولیبرالیسم در جهانی شدن و رقابت‌پذیری، ساخت پروژه‌های بزرگ‌مقیاس در شهرها به‌خصوص در کلان‌شهرها به مسئله تازه‌ای تبدیل شده و این برپروژه‌ها در راستای تحریک توسعه شهر، ایجاد زیرساخت‌ها و تسهیلات نوین و برتر شهری و ارتقای جایگاه شهر تعریف می‌شوند (Rafieian & Pahlevan, 2015: 51).

مگا پروژه‌ها می‌توانند شامل بخش‌های متنوعی باشند نظیر: زیرساختی، تکنولوژی و فنی، انرژی، حمل‌ونقل و تجاری (Yuan, Du, Wang, Song, 2021: 580).

ساخت و احداث این پروژه‌ها به دلیل تبعات مستقیم و غیرمستقیم مختلف در ابعاد اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و محیطی، دینی و... چالش‌هایی را به همراه داشته است که بعضی از این تبعات مثبت (Sarkheili, Rafieian & Taghvaii, 2017: 38) و بعضی به آسیب‌ها و پیامدهای اجتماعی و چالش‌های اقتصادی منجر شده‌اند، مثل تملک ناعادلانه املاک در پروژه نوسازی شهید (Saeidi & Rezvani & Nourian, 2009: 89).

علی‌رغم مطالعات متعددی که در زمینه این گونه پروژه‌ها شده است، که توجه اکثر آن‌ها نیز به تأثیرات اقتصادی و اجتماعی بوده، استفاده از مباحث شهرسازی اسلامی و تطبیق مقررات و الگوهای جاری شهرسازی از جمله شهرسازی کلان پروژه با قواعد فقهی اسلام، موضوعی است که کمتر به آن توجه شده است. دین اسلام با داشتن آموزه‌های مفید، می‌تواند به عنوان معیارهای پسندیده در برنامه‌ریزی و طراحی شهری برای پروژه‌های کلان‌مقیاس مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد و میزان تبعات منفی آن‌ها را کاهش دهد. البته توجه به این ابعاد فقهی، اخلاقی و حقوقی پروژه‌های بزرگ‌مقیاس شهری، نیازمند بررسی‌های بیشتر توسط کارشناسان است. استنباط نظام جامع برنامه‌ریزی و طراحی شهری از منابع فقهی با رعایت اصول جغرافیایی، به منظور ساخت‌وساز الگوی شهری، به‌ویژه برپروژه‌های شهری، به عنوان عاملی مؤثر در تزریق آرامش و آسایش واقعی در زندگی افراد جامعه مطرح می‌شود. هدف از این پژوهش، استخراج احکام و قواعد فقهی و اصول اخلاقی درباره انواع ابرساختارهای شهری است و به دنبال پاسخ‌گویی به پرسش‌های زیر است که طی بررسی به آن پرداخته می‌شود.

- جایگاه قواعد فقهی در پروژه‌های بزرگ‌مقیاس شهری چیست؟

- آسیب‌های ساخت پروژه‌های بزرگ‌مقیاس از منظر فقه و اخلاق اسلامی کدام است؟

چارچوب نظری

فقه تمدنی و اخلاق اسلامی

فقه در لغت به معنای نیک فهمیدن و دریافتن کنه و عمق مطلب است (Sadri, 2014: 93). این تعریف همان تعیین بایدها و نبایدها، حقوق، قوانین و مقررات در چگونگی انجام رفتارهای فردی و اجتماعی مسلمانان و تعریف هندسه کمی

مصادر و مصادیق آن در شهر را مورد واکاوی قرار داده و تعریف کرد (Molaei & Khani, 2022:160). بیشتر صاحب نظران، مجموعه تعالیم اسلامی را براساس هدف در سه بخش مطابق جدول ۱، قابل تقسیم دانسته اند.

مؤلفه های تحقیق (فقهی، حقوقی، اخلاقی)

براساس نظر استاد مطهری ارکان دین اسلام دارای سه بخش اصلی اعتقادات، احکام و اخلاق است. برای داشتن شهر اسلامی در معنای واقعی باید این

جدول ۱: تقسیم بندی تعالیم اسلامی براساس هدف (Ghalandarian GolKhatmi & Haghight Bin, 2016:3)

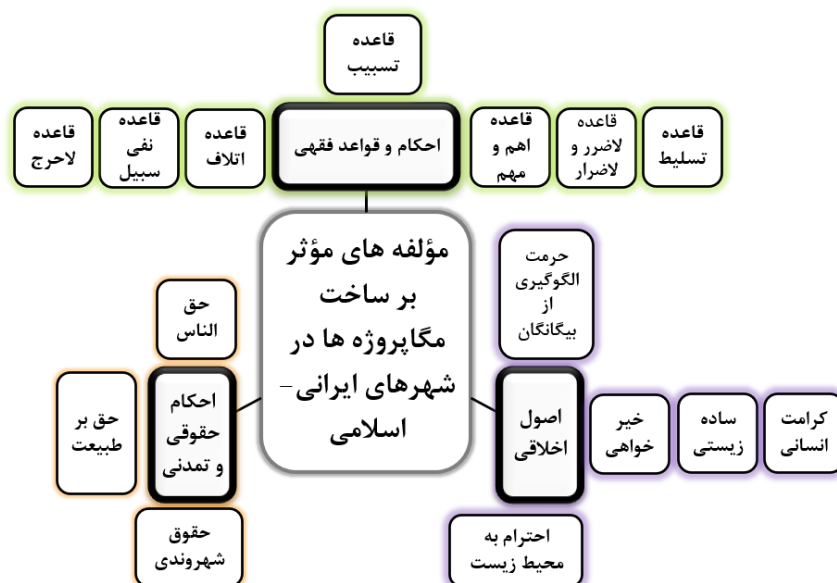
بخش	هدف	مفاهیم مرتبط
معارف و اعتقادات	گشودن پنجره های روشن به شناخت جهان و رسیدن به اندیشه های کمال یافته و بدون نقص و فساد به نام ایمان	مبدأ، معاد، وحی، نبوت، ملائکه و امامت، بهشت و دوزخ
اخلاقیات	هدایت، کنترل، رشد و به کمال رسانیدن روح و روان انسان و به سامان کردن مجموعه رفتارهای او در شکل متعالی و خداگونه	تقوا، عدالت محوری، جود و سخا، صبر و استقامت بر مشکلات و رضایتمندی و نظام مندی جهان
احکام	تعیین باید و نباید در چگونگی انجام رفتارهای فردی و اجتماعی مسلمانان و تعریف هندسه کمی و کیفی آنها	بایدها و نبایدها، حقوق، قوانین و مقررات موضوعه، ارزشها و زیبایی های مادی و معنوی نظام زندگی اسلامی

این حقوق در قوانین دینی کشور ما ایران شامل حق الناس، حق شهروندی و حق بر طبیعت هستند.

با اقتباس از موارد گفته شده، برای ظهور شهر اسلامی ایرانی و پیروی عناصر آن از جمله ابرپروژه ها از این قاعده، انطباق و هم پوشانی بین این سه دسته اصول و احکام ضرورت دارد. لذا پژوهش حاضر در زمینه مؤلفه های تحقیق در سه بخش صورت گرفته است: احکام و قواعد فقهی، اصول اخلاقی و احکام حقوقی. براساس این مؤلفه ها و با توجه به هدف پژوهش که هم پوشانی اصول و قواعد اسلامی در اجرای مگا پروژه ها است، می توان به مدلی دست یافت که می تواند شاکله اصلی ساخت و ساز ابرپروژه ها را در شهرهای ایرانی - اسلامی تشکیل دهد. براساس این مدل، مؤلفه های مؤثر در ساخت و ساز مگا پروژه ها در شهرهای ایرانی - اسلامی شامل سه مؤلفه احکام و قواعد فقهی، اصول اخلاقی و احکام حقوقی و تمدنی هستند. هریک از این مؤلفه ها نیز زیرمؤلفه هایی دارند که در نمودار ۱ آورده شده اند. در توسعه هر ابرپروژه ای در کشورهای اسلامی پیروی از این مؤلفه ها و زیرمؤلفه ها ضرورت دارد. در ادامه، هریک از مؤلفه ها به همراه زیرمؤلفه هایشان به تفصیل بررسی می شوند.

مدل مفهومی تحقیق

در مبانی تفکر شیعه، رفتارها تحت قوانین الهی یعنی فقه و با هدف تعیین بایدها و نبایدها در نحوه انجام رفتارهای فردی و اجتماعی مسلمانان انجام می گیرد (Khoii, 1992: 8). قواعد فقهی در سه گروه مدنی، جزایی و قضایی دسته بندی می شوند (Mohaghegh Damad, 2003:65) که قواعد فقهی مرتبط با شهرسازی و معماری در دسته قواعد مدنی قرار می گیرد. این قوانین مدنی می تواند شامل قاعده سلطنت، لاضرر، اتلاف و... باشد. همچنین، از آنجا که اسلام دین کاملی است، مسلمانان را از پذیرش رفتارها و هنجارهای غیراسلامی برحذر می دارد (Morteza, 2008:95) که باید در اصول و روش های ساخت و ساز خود به این مسئله توجه کنند. آنچه اهمیت دارد این است که فرهنگ اسلامی به ساختارهای کالبدی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی انتقال یابد تا از این طریق جهت گیری همه فعالیت های جامعه، جهت گیری الهی و دینی باشد (Eliot, 1990:11). بنابراین، توجه به اصول اخلاقی نیز در شهر اسلامی بسیار سفارش شده است. از جمله این اصول اخلاقی می توان به خیرخواهی، ساده زیستی، کرامت انسانی اشاره کرد. از طرف دیگر، توجه به احکام حقوقی در شهر اسلامی مورد تأکید بوده است.

نمودار ۱: مؤلفه های مؤثر بر ساخت مگا پروژه ها در شهرهای ایرانی - اسلامی براساس اصول و احکام سه گانه

یافته‌های تحقیق

احکام و قواعد فقهی

کالبد شهر اسلامی نمایانگر تجسم فرهنگ و تأثیر مستقیم اصول و احکام شریعت اسلامی بوده است. مسلمانان در ساختار شهر خود تلاش کرده‌اند تا رفتار و تدابیر خود را طبق اصول و قوانین شریعت اسلامی شکل دهند و کالبد شهر را با ابعاد و اندازه‌هایی مناسب تطبیق دهند (Ali Abadi & Hashemi, 2010:68). براساس مدل مفهومی از مهم‌ترین قواعد فقهی - تمدنی مرتبط با شهر اسلامی می‌توان به قواعد اهم و مهم، لاضرر و لاضرار، تسبیب، تسلیط، اتلاف و... اشاره کرد که در ادامه به کاربرد هر یک از این قواعد در شهرسازی کلان‌مقیاس اشاره خواهد شد.

قاعده اهم و مهم

از نظر لغوی، «اهم» امری است که انجام آن دارای اهمیت و مصلحت بیشتر و ضرر کمتر نسبت به دیگری باشد، و در برابر «مهم» قرار دارد. در اصطلاح فقهی، اهم و مهم، به معنای تقدم حکم مهم‌تر است، و در جایی که بین دو حکم (مهم و مهم‌تر)، اعم از حق یا تکلیف، در مقام عمل مزاحمت دوطرفه وجود دارد، باید به حکم اهم عمل کرد (Deilami & Jalili Morad, 2020:9). این قاعده فقهی ترجیح دادن مصالح عمومی بر فرد یا عده‌ای محدود و نیز پرهیز از هزینه‌های غیرضروری و اختصاص آن به ضروریاتی نظیر کمک به نیازمندان را در اجرای طرح‌های شهرسازی (مانند تعریض معابر و احداث زیرساخت‌های عمومی) الزام می‌کند (Molaei, 2022:74). در حوزه شهرسازی و در فرایند قانون‌گذاری، برنامه‌ریزی و اجرای طرح‌ها، باید مصلحت اهم را بر مهم ترجیح داد.

جدول ۲: مصادیق قواعد فقهی در ارتباط با پروژه‌های کلان‌مقیاس: قاعده اهم و مهم

مصداق مداخله	تعریف
- عرض کافی پیاده‌روها، رعایت حریم زمین، مالکیت همسایگی‌ها، حریم معابر	اهم به معنای مهم‌تر و ترجیح مصالح عمومی بر مصالح عده‌ای محدود و نیز پرهیز از هزینه‌های غیرضروری است.
- تعریض خیابان اصلی که منافع عموم مردم را به دنبال دارد ارجح است نسبت به منافع افرادی که مالک قطعه‌ای در آن محدوده هستند به شرطی که حقوق آن‌ها نیز حفظ شود.	
- رعایت تناسب ارتفاع به عرض معبر و بناها با توجه به مقیاس انسانی و نیازهای انسانی	
- عدم ساخت‌وساز جدید در مناطق با تراکم جمعیتی بالا به دلیل توجه به مصلحت عمومی مردم و محیط زیست و خودداری از فروش تراکم برای منافع زودگذر	

قاعده لاضرر و لاضرار

به موجب این قاعده، هر حکمی که اجرای آن مستلزم زیان جانی، مالی و یا معنوی به دیگران شود، قابل اجرا نیست (Seifiyan & Mahmoudi, 1998:73). ضرر شامل تمام زیان‌های وارد بر دیگری است، ولی ضرر مربوط به مواردی است که شخص با استفاده از یک حق یا جواز شرعی به دیگری زیان وارد سازد که در اصطلاح امروزی از چنین مواردی به سوء استفاده از حق تعبیر می‌شود (Mohaghegh Damad, 2005:40). ابن‌اخوه در کتاب آیین شهرداری مردم را از نشستن در کوچه‌های تنگ باز می‌دارد و آن را گونه‌ای تجاوز می‌داند و معتقد است که نگرستن به همسایه از بام و پنجره، جایز

نیست (Ebne Okhovat, 2008:47). بنابراین، همه افراد و نهادهای ذی‌نفع و ذی‌نفع‌در شهر به هیچ عنوان حق ضرر رساندن به منافع شهر و شهروندان و همین‌طور ضرر دیدن از دیگران را ندارند (Molaei, 2022:77). بلندمرتبه‌سازی در سال‌های اخیر به یکی از برنامه‌های توسعه شهری تبدیل شده که از مزایای متعددی برخوردار است، اما در صورت ضعف در برنامه‌ریزی، ممکن است آثار منفی زیادی بر کیفیت زندگی شهری از نظر جوانب کالبدی، فضایی و معنایی داشته باشد (Shamaei & Jahani, 2011:74) که می‌تواند مصداق عبور از قاعده لاضرر باشد که با برنامه‌ریزی دقیق و هماهنگ در این زمینه می‌توان مانع آثار منفی و باعث بهبود کیفیت زندگی شهروندان شد.

جدول ۳: مصادیق قواعد فقهی در ارتباط با پروژه‌های کلان‌مقیاس: قاعده لاضرر و لاضرار

مصداق مداخله	تعریف
- تغییر کاربری‌های باغ و زمین‌های کشاورزی برای احداث ابرپروژه‌ها	هر حکمی که اجرای آن مستلزم زیان رساندن به دیگران شود، قابل اجرا نخواهد بود، چه این زیان جانی، مالی و یا معنوی و روحی باشد.
- اشراف به همسایه از طریق بلند ساختن مگا پروژه‌ها و بهره‌مندی از نور مناسب یا ایجاد بازو و اشراف بصری و دید به همسایه و کاهش حریمت	
- شکستن حریم: الگوهای عمودی با خاصیت برون‌گرا بودن، چون قابلیت پوشاندگی مسکن را برای پلاک‌های مجاور تضعیف می‌نمایند، ویژگی آرامش‌بخش بودن خانه را به خوبی تأمین نمی‌کنند و مطلوبیت فقهی ندارند.	
- آلودگی‌های زیست‌محیطی: کارخانه‌های صنعتی با تولید آلاینده‌های شیمیایی و صنعتی، باعث آلودگی هوا و آلودگی صوتی می‌شوند که بر بهداشت جسمی و روان‌شناختی مردم بومی منطقه تأثیر گذار است.	
- ایجاد مزاحمت ساختمان‌های بلند و مگا پروژه‌ها در تهیه مطلوب ابنیه مجاور، ایجاد خرداقلیم و سایه‌اندازی بر خانه‌های اطراف و عدم نورگیری از اضلاع مشرف به همسایه هم‌جوار	تخریب منظر طبیعی
- افزایش تراکم جمعیتی و ترافیک و تشدید خسارت‌های ناشی از حوادث طبیعی و مصنوعی بر محدوده‌های هم‌جوار.	

برنامه و طرح شهرسازی نیز رعایت حقوق مالکیت شهروندان واجب است؛ برنامه‌ریزی در شهرها، باید بر مبنای رعایت حقوق مالکیت شهروندان باشد، اما در برخی موارد به استفاده اشتباه از ملک شخصی منجر می‌شود؛ مثل تبدیل برخی از کاربری‌های مسکونی به تجاری در منطقه مسکونی به‌ویژه در داخل کوچه‌های فرعی. همچنین پروژه‌های کلان‌مقیاس به دلیل نیاز به تجمیع زمین، با مشکلات تملک مواجه می‌شوند. در بعضی موارد، باید از تملک اجباری املاک و زمین‌های مالکان در برنامه‌ها و اقدامات پرهیز شود.

قاعده تسلیط یا سلطه از مسلمات مسائل فقهی است که مبنای آن حدیث شریف پیامبر «الناسُ مُسَلِّطُونَ عَلَىٰ أَمْوَالِهِمْ» است (Molaeian, 2015:19). یعنی هر مالکی نسبت به مال خود صاحب‌اختیار کامل است و می‌تواند هرگونه تصرف مادی و حقوقی در آن داشته باشد (Alidoust & Ebrahimi, 2009:7). به موجب این قاعده، اصل بر آن است که هر نوع تصرف بر مالک مجاز است، مگر آنکه خلاف آن به موجب دلیل شرعی اثبات شود (Rahmani Nia & Mojtahed Soleimani, 2020:163). در انجام هرگونه

جدول ۴: مصادیق قواعد فقهی در ارتباط با پروژه‌های کلان‌مقیاس: قاعده تسلیط

تعریف	مصادیق مداخله
هر مالکی نسبت به مال خود تسلط کامل دارد و می‌تواند در آن هرگونه تصرفی اعم از مادی و حقوقی بکند و هیچ‌کس نمی‌تواند او را بدون مجوز شرعی از تصرفات در آن منع کند.	-انجام فعالیت‌هایی که خسارتی به دیگران وارد کنند و تخریب و تضعیف منظر ذهنی شهروندان با ساخت‌وساز غیرمجاز و خلاف قوانین - لزوم ساخت‌وساز و ارتفاع بدنه‌ها متناسب با عرف و عرض معبر
	-احداث زیرزمین حداکثر به میزان سطح اشغال ساختمان: حداکثر تعداد طبقات زیرزمین براساس محدودیت‌های ساختگاه از نظر وضعیت آب‌های زیرزمینی، قنات، جنس خاک و... تعیین می‌شود. اگر خاکبرداری از عمق بیشتر اختلالاتی در شرایط محیط زیست و یا پایداری ساختگاه ایجاد کند، افزایش تعداد طبقات زیرزمین، بیش از عمق مورد نظر ممنوع است.

بر این قاعده دلالت دارد (Entezari & Mohaghegh Damad, 2012:42). حضرت علی (ع) می‌فرماید: کسی که بیهوده حیوانی بکشد، درختی قطع کند، گیاهی از بین ببرد، خانه‌ای خراب کند و یا چاه و جویباری کور کند، باید معادل قیمت آنچه از بین برده یا فاسد کرده بپردازد (Karami, 2017:234). به مصادیق کارایی این قاعده در حوزه شهرسازی که باعث وارد شدن خسارت‌های مادی و معنوی به آن‌ها می‌شود، در جدول ۵ اشاره شده است.

قاعده اتلاف این قاعده یعنی هرکس موجب خسارت شخصی در مال، منافع، جان، آبرو، حیثیت و یا هر حق دیگر شود، ضامن است و اختصاص به تلف مال ندارد (Andalib, 2018:15). اثبات این اتلاف موجب ضمان است، نیازی به ادله ندارد؛ همین که ضرورت و اجماع و نصوص فراوانی بر این دلالت می‌کند که مال، عمل و خون مسلمان محترم بوده و نمی‌توان به آن ضرری تحمیل کرد،

جدول ۵: مصادیق قواعد فقهی در ارتباط با پروژه‌های کلان‌مقیاس: قاعده اتلاف

تعریف	مصادیق مداخله
-اتلاف در مال یعنی بدون اذن صاحب آن، مالی ضایع و نابود شود که از مصادیق تجاوز و تعدی است.	-مگا پروژه‌هایی که با ممانعت دید و نور و مزاحمت‌های دیگر برای همسایگان باعث آلودگی‌های بصری می‌شوند. - سد مسیر عبور و مرور شهروندان به دلیل احداث مگا پروژه. - طبق ضوابط معوض متر از واقع در طرح (تعریض) پلاک‌های واقع در تعریض ۱۰ درصد طول بیشتر باعث سابه‌اندازی بر پلاک‌های همجوار می‌شود.

قاعده نفی سبیل قاعده نفی سبیل از قواعد پر کاربرد فقه اسلامی است که طبق آن، هر حکمی که دایره بر سلطه کافران بر مسلمانان یا احاد جامعه اسلامی شود، نباید از آن پیروی کرد (Safaei & Jalali, 2022: 967). یعنی به نفی سلطه بیگانه از طریق الگوهای طراحی بیگانه تأکید دارد و استفاده از الگوهای بومی را الزامی می‌کند (Molaei, 2022:73). بسیاری از مگا پروژه‌ها در ایران از سبک‌های نئوماسازی، برج‌سازی و فضا سازی و به تقلید از بیگانگان انجام گرفته‌اند؛ این در حالی است که نمای مگا پروژه یکی از فاکتورهای مهم طراحی و معماری آن است که استانداردها و ضوابط مخصوص به خود را دارد که توسط معاونت شهرسازی و معماری شهرداری برای هر شهر به صورت مجزا در نظر گرفته می‌شود.

پس هر پروژه‌ای که در بستر شهرها ایجاد می‌شود باید بر مبنای الگوگیری از مدل شهرسازی ایرانی - اسلامی و مبتنی بر فرهنگ بومی باشد. در مصوبه ۱۴۰۲/۱۲/۲۱، با عنوان ضوابط عمومی نمای بناهای شهری، ضمن تأکید بر لزوم بکارگیری ضوابط ارتقای کیفی سیما و منظر شهری، اشاره شده که باید این ضوابط در فرایند تهیه طرح‌های جامع و تفصیلی هریک از شهرها تدقیق، تکمیل و بومی‌سازی شده و ضوابط متناسب برای طراحی فرم، نما و مصالح ساختمانی، متناسب با ویژگی‌های بستر فرهنگی، طبیعی و تاریخی شهر ارائه شود (Collection of Rules, Regulations and Approvals of the Council of Urban Planning and Architecture of Iran, 2024:236).

طبق مصوبه ۱۳۸۷/۹/۲۵ ضوابط و مقررات ارتقای کیفی سیما و منظر شهری، استفاده از نماهای پرده‌ای (نماهای آلومینیومی، شیشه‌ای، کامپوزیت، شیشه‌های جیوه‌ای و...) در جداره‌های بیرونی و قابل مشاهده از عرصه‌های عمومی، ضمن رعایت مبحث چهارم مقررات ملی ساختمان (National Building Regulations, Topic Four: General Building Requirements, Collection of Rules, Regulations and Approvals of the Council of Urban Planning and Architecture of Iran, 2008:100)، برای کلیه بناهای دولتی و عمومی ممنوع بوده است (Collection of Rules, Regulations and Approvals of the Council of Urban Planning and Architecture of Iran, 2008:100). پس رعایت الگوی بومی در کنار سایر احکام از مهم‌ترین بایسته‌های شهرسازی اسلامی است.

جدول ۶: مصادیق قواعد فقهی در ارتباط با پروژه‌های کلان‌مقیاس: قاعده نفی سبیل

مصداق مداخله	تعریف
استفاده از نماهای رومی، شیشه، کامپوزیت باید به تأیید کمیته سیما و منظر برسد.	حکمی که دایر بر سلطه کافران یا مسلمانان یا احاد جامعه اسلامی شود، از جانب خداوند متعال نیست و نباید از آن پیروی کرد.

انجام امری ممکن است برای شخصی دشوار و برای دیگران آسان باشد. براساس این قاعده می‌توان گفت که برنامه‌های شهرسازی باید به نحوی طراحی و اجرا شوند که کمترین سختی و بیشترین راحتی را برای ساکنان به ارمغان آورند (Molaie & Ghafari, 2022:147). از موارد مربوط به قاعده لاجرح می‌توان به موارد جدول ۷ اشاره کرد.

قاعده لاجرح

حرج در لغت به معنای مشقت و ضیق است. معنای قاعده آن است که در اسلام هیچ‌گونه حکمتی که انسان را به دشواری و تنگنا وادار کند، به طوری که او را از آن گریزی نباشد، وجود ندارد. البته تنها مشکلی را حرج گویند که راه گریزی از آن نباشد و فرد در ضیق و تنگنا قرار گیرد. معیار حرج شخصی است.

جدول ۷: مصادیق قواعد فقهی در ارتباط با پروژه‌های کلان‌مقیاس: قاعده لاجرح

مصداق مداخله	تعریف
- ضرورت وجود پارکینگ برای برج‌های مسکونی و تجاری	در اسلام هیچ‌گونه حکمتی که انسان را به دشواری و تنگنا و مشقت وادار کند به طوری که او را از آن گریزی نباشد، وجود ندارد.
- توجه به راحتی و آسایش اقشار سنی و جنسی، کم‌توانان، زنان، کودکان، معلولان، سالمندان، بیماران، در طراحی فضاهای شهری و مبلمان شهری و خدمات رفاهی و عرض پیاده‌روها در پروژه‌های کلان‌مقیاس	
- مجوز ندادن به کاربری‌ها و فعالیت‌های ناسازگار و مزاحم زندگی خصوصی و عمومی انسان‌ها.	

بلکه همین اندازه که تلف و ضرر به دیگری وارد شود کفایت می‌کند (Mohaghegh Damad, 2003:120). به این ترتیب انجام طرح‌های شهرسازی بدون در نظر گرفتن تمهیدات مناسب به گونه‌ای که باعث اتلاف مال و جان شهروندان شود ممنوع است.

قاعده تسبیب

فقهی، قاعده تسبیب را مصادیقی از قاعده اتلاف می‌دانند. در تسبیب، عمل شخص مستقیم مال دیگری را از بین نمی‌برد، بلکه رابطه بین عمل شخص و اتلاف مال به این صورت است که اگر آن عمل واقع نشود، تلف مال نیز اتفاق نخواهد افتاد. در هیچ‌یک از این دو قاعده، عمد و قصد ضرر لازم نیست؛

جدول ۸: مصادیق قواعد فقهی در ارتباط با پروژه‌های کلان‌مقیاس: قاعده تسبیب

مصداق مداخله	تعریف
- استفاده از تراکم غیرمجاز	عمل شخص مستقیم مال دیگری را از بین نمی‌برد، بلکه اگر آن عمل واقع نشود، تلف مال نیز اتفاق نمی‌افتد.
- عدم تأمین پارکینگ برای پروژه‌های کلان‌مقیاس که به پارک خودرو در معبر و کاهش ایمنی عابران پیاده منجر می‌شود.	
- تفکیک قطعات بزرگتر از عرف منطقه و صدور پروانه بصورتی که به زیبایی منطقه ضربه بزند.	
- عدم نظارت بر ساخت‌وسازهایی که باعث افزایش ناامنی برای شهروندان شده است.	

تباهی و فساد ختم شود (Molaie & Khani, 2022:153). شایسته است که انسان، خیر همگان را بخواهد و فقط منافع خویشتن را دنبال نکند (Molaie, 2022: 75)، این توجه به منفعت عموم و عدم توجه صرف به منافع خویشتن به عنوان یکی از موضوعات زیربنایی و مهم در حوزه شهرسازی است.

اصول اخلاقی شهر اسلامی

براساس مدل مفهومی از مهم‌ترین اصول اخلاقی مرتبط با شهر اسلامی می‌توان به اصول خیرخواهی، ساده‌زیستی، کرامت انسانی، حرمت الگوگیری از بیگانگان، احترام به محیط زیست و عدالت اشاره کرد. در ادامه کاربرد هر یک از این اصول در شهرسازی ابرپروژه‌ها اشاره خواهد شد.

خیرخواهی

خیرخواهی به معنای درخواست عمل یا سخنی که برای عامل آن مصلحت به بار آورد، یا دعوت به آنچه صلاح مخاطب در آن باشد و نهی از چیزی که به

جدول ۹: مصادیق قواعد اخلاقی در ارتباط با پروژه‌های کلان‌مقیاس: خیرخواهی

تعریف	مصادیق مداخله
در نظر گرفتن خیر همگان در کنار منافع خویشان، توجه به منفعت عموم و عدم توجه صرف به منافع خویشان	- آلودگی صوتی و مزاحمت برای همسایگان بر اثر ساخت‌وساز مگا پروژه
	- ساخت‌وسازهایی بیش از ارتفاع معمول که باعث می‌شود استفاده از نور، مواهب طبیعی و مناظر برای همسایگان کمتر شود و حقوق آن‌ها را در این زمینه ضایع می‌کند.
	- مسدود نکردن معابر، فضاهای عمومی و پیاده‌روها به صورت موقت به بهانه تخلیه مصالح، تجهیزات و ابزار (در صورت نیاز بازه زمانی آن مشخص و اطلاع‌رسانی شده و مجوزهای لازم از مراجع ذی‌ربط اخذ شود).
- بیرون‌زدگی تجهیزات، حفر زمین بدون حفاظ و... ممنوع است (در صورت نیاز به حفر باید چراغ‌های چشمک‌زن و حفاظ‌های مناسب نصب شود). در محل حفاری در مسیر معابر، باید پل موقت و مناسب برای عبور عابر پیاده ایجاد شود.	

معتقدند طلاکاری سقف منازل و کارهای شبیه آنکه سبب تجمل‌گرایی بدون کاربری خاص می‌شود، حرام است (Andalib, 2018:13). خلوص، صراحت و بی‌پیرایگی پروژه‌های شهری، درک سریع آن‌ها را فراهم می‌کند (Nourian, Elahi Zadeh & Abdolahi Sabet, 2014:50). همه این عناوین، عدم مطلوبیت و ممنوعیت تجمل‌گرایی و اشرافی‌گری در حوزه شهرسازی را موجب می‌شود. نفی تجمل‌گرایی و توصیه به کارکردگرایی، سادگی و استفاده از مصالح ساده و بومی در معماری مگا پروژه‌ها از این قاعده قابل استنباط است.

سادگی یا ساده‌زیستی و پرهیز از اسراف شایسته است انسان با ساده‌زیستی و پرهیز از اشرافی‌گری، از افراط و تفریط پرهیز کند و رضایت قلبی خویش را در رضای الهی قرار دهد. مراقبه از نفس برای برآورده کردن عادلانه نیازها، انسان‌ها را از مصرف‌گرایی و سودگرایی بازمی‌دارد. تجمل در خیلی از موارد امری نکوهیده است از جمله در امر ساخت‌وساز. برای مثال، نمای رومی در ساخت‌وسازهای ایرانی مورد نکوهش قرار گرفته، زیرا امری تجملاتی محسوب می‌شود (Molaie, 2022: 78). فقها

جدول ۱۰: مصادیق قواعد اخلاقی در ارتباط با پروژه‌های کلان‌مقیاس: سادگی یا ساده‌زیستی

تعریف	مصادیق مداخله
- ساده‌زیستی و پرهیز از اشرافی‌گری، افراط و تفریط و جلب رضایت الهی	- نمای رومی در ساخت‌وسازهای ایرانی
	- طلاکاری سقف منازل و کارهای مشابه
	- کاخ‌سازی و نمایش تجمل و ثروت

Shokuhi, 2022: 85). بعضی از معیارهای کرامت انسانی که قابل تعمیم به پروژه‌های کلان‌مقیاس است شامل موارد زیر است: احترام به حقوق دیگران؛ احساس تعلق برای ساکنان؛ برقراری عدالت؛ پاسخ‌گویی اجتماعی و خدمت به خلق؛ خلاقیت؛ توجه به راحتی دیگران؛ هویت؛ ایمان و خداباوری؛ برقراری امنیت و آرامش؛ برخورداری اهالی از رفاه؛ قانون‌مداری؛ امکانات لازم برای برقراری ارتباط با مردم؛ میزان پاسخ‌گو بودن ابرپروژه‌ها و خدمات‌رسانی آن‌ها به مردم؛ ایجاد بستر برای رشد و تعالی روحی و معنوی ساکنان؛ ارباب‌رجوع محور بودن مگا پروژه‌ها و احترام به مشتری؛ پایبندی و احترام به قانون و...

کرامت انسانی کرامت، ارزش‌گذاری به گوهر و وجود برترین مخلوق خدا یعنی انسان است و به عنوان اصلی مهم است که پشتوانه رسیدن انسان به کمال است (Kiani & Raiesi, 2014: 304) و بدون توجه به آن منشورات حقوقی و اخلاقی ناقص خواهند بود (Motahar, Danesh Pour & Shokuhi, 2022: 34). در اصطلاح علم کلام و اخلاق، کرامت، شایستگی و شانی است که خداوند به انسان‌های پرهیزگار عطا کرده است (Seiedi Nia, 2008:117). این مفهوم در شهرسازی، این‌گونه تعبیر می‌یابد که اگر برنامه‌ریزی شهری و شهرسازی در شهرهای اسلامی مبتنی بر اصول و معیارهای اسلامی باشد، موجب ارتقا و بهبود زندگی شهروندان و حصول اهداف کرامت انسانی می‌شود (Motahar, Danesh Pour)

جدول ۱۱: مصادیق قواعد اخلاقی در ارتباط با پروژه‌های کلان‌مقیاس: کرامت انسانی

تعریف	مصادیق مداخله
- وجه غیرقابل انفکاک از وجود انسان - پشتوانه رسیدن انسان به کمال	- توسعه عمودی ساختمان‌های غول‌پیکر، سبب تهدید مقیاس انسانی و از بین رفتن تناسب کالبدی در فضای شهری می‌شود.
	- مقیاس انسانی، برقراری عدالت و برابری از طریق در دسترس بودن برای تمام ساکنان شهر، برخورداری اهالی از رفاه، امکانات و خدمات و...
	- افزایش تراکم ناشی از ابرپروژه‌ها باعث کاهش امنیت (قتل، ضرب و جرح و سرقت) و پایداری اجتماعی می‌شود.

شهری در کشور اسلامی بر مبنای نظریات غیراسلامی و تولیدات فکری کفار دست به طراحی و اجرای نقشه‌های شهری بزنند، در حقیقت سلطه نظری و فکری کفار بر مسلمین را رسمیت بخشیده و در بن‌بست و تعارض مدل‌های غربی با سایر مبنای دینی قرار می‌گیرند (Andalib, 2018: 21). شهرهای

حرمت الگوگیری از بیگانگان از منظر فقهی و با استناد به آیه شریفه «وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا» (Sureh Nesa, Aveh 141)، هرگونه سلطه‌پذیری کفار توسط مسلمین و حکومت اسلامی حرام و ممنوع است. اگر کارشناسان و برنامه‌ریزان

آبی، امکان ساخت کلان شهرها با برج‌های بزرگ و ابرپروژه‌ها را توجیه پذیر می‌کند، ولی در ایران با اقلیم نیمه‌خشک و بیابانی و منابع آبی کم، کماکان ساخت برج‌های بلندمرتبه ادامه دارد.

امروز مسلمانان تقلیدی ناقص از الگوهای شهرسازی و روش‌های زیستی است که در غرب ساخته و در پیش گرفته شده‌اند و فاقد هرگونه هویت ملی، بومی و اسلامی و تاریخی هستند (Bemanian, 2014: 71). برای نمونه، در کشورهای توسعه یافته، وجود زمین‌های حاصلخیز، تراکم جمعیتی بالا و منابع

جدول ۱۲: مصادیق قواعد اخلاقی در ارتباط با پروژه‌های کلان‌مقیاس: حرمت الگوگیری از بیگانگان

تعریف	مصادیق مداخله
امتناع از طراحی و اجرای نقشه‌های شهری غیراسلامی و تولیدات فکری کفار در کشور اسلامی	- الگوگیری از مدل‌های شهرسازی غربی در اجرای مگا پروژه‌ها که فقط به جنبه خوابگاهی بناها نظر دارد و فاقد روح شهری است.
	- بنای مگا پروژه‌ها در خیابان‌ها یا کوچه‌هایی با عرض کم علاوه بر اینکه در مواقع اضطراری، امکان امدادسانی را بسیار سخت می‌کند، باعث تشدید ترافیک در این مناطق می‌شود.
	- از بین رفتن حس القای آرامش و سکون در مخاطبان به دلیل وجود نماهای ناهمگون بارز در شهرهای سنتی اسلامی و بومی از طریق تخریب و جایگزینی آن‌ها با نماهای ناهمگون با بستر سنتی

مگا پروژه‌های بلندمرتبه، تغییر دمای شهرها به دلیل افزایش بیش از حد سطوح ساختمانی، کاهش ورزش یاد در سطح شهر و افزایش سرعت باد در خیابان‌هایی که در جهت باد غالب قرار گرفته‌اند و اثر بر پیاده‌ها، تغییر در مسیر گردش هوای شهر و همچنین جلوگیری از تابش مستقیم نور آفتاب به ساختمان‌های مجاور، آلودگی هوا، تولید فاضلاب بیشتر و معضلات دفع زباله را می‌توان برشمرد.

بنابراین، انسان‌ها برای حفظ سلامتی به تماس روزانه به طبیعت نیازمند هستند. در واقع، با مداخله در نظام طبیعت، باعث آسیب رساندن به نظم اکولوژیکی، سلامت انسان‌ها، تولید آلاینده‌ها در محیط زندگی شده‌ایم که پیامد آن افت کیفیت زندگی، افزایش مصرف انرژی، نارضایتی ساکنان شهرها بوده است. لذا همدلی و احترام به طبیعت، ریشه عمیق فرهنگی داشته و در معماری و شهرسازی سنتی ایران کاملاً مشهود است (PourAhmad & Kachuie, 2020: 16).

احترام به محیط زیست

در فقه اسلامی، محیط زیست از اهمیت و ارزش بسیار زیادی برخوردار است و هر چیزی به حیات معنوی و مادی انسان مربوط باشد، در گستره این مفهوم قرار خواهد گرفت و هر تهدیدی که علیه معنویت، باورها و فضایل اخلاقی یا عناصر تأمین کننده زندگی مادی انسان باشد، آلوده کننده چنین محیطی شمرده می‌شود (Karami, 2017: 230). پس هر چه که برهم زنده توازن محیط زیست است و تغییری نامطلوب در ویژگی‌های فیزیکی، شیمیایی و بیولوژیکی آب، هوا یا زمین ایجاد کند، آلودگی یا تخریب است (Dabiri, 1996: 11).

از مصادیق احترام به طبیعت در شهرسازی، باز بودن دامنه دید افراد برای مشاهده آسمان است. با ساخت ابرپروژه‌ها و احداث بلوک‌های مسکونی در طبقات متعدد، شهروندان ساکن طبقات پایین‌تر، آسمان را در دامنه دید خود ندارند و به جای آن انبوهی از مصالح ساختمانی را می‌بینند. این وضعیت آن‌گاه بفرنج‌تر می‌شود که عرض معبر نیز کم باشد. از دیگر نقدهای وارد بر

جدول ۱۳: مصادیق قواعد اخلاقی در ارتباط با پروژه‌های کلان‌مقیاس: احترام به محیط زیست

تعریف	مصادیق مداخله
فعالیت‌های عمرانی و شهرسازی، نباید سبب محرومیت نسل‌های آینده از منابع خدادادی و زمین و... شود، این امر ممنوع است و از نظر شرعی نامطلوب شمرده می‌شود.	- جلوگیری از تابش مستقیم نور آفتاب به ساختمان‌های مجاور
	- تغییر غیرطبیعی دمای شهر به علت افزایش بیش از حد سطح ساختمانی
	- افزایش آلودگی صوتی، هوا، تولید فاضلاب بیشتر و معضلات دفع زباله

مکان شایسته خود قرار گرفته باشد (AliAbadi & Hashemi, 2010: 70). در شهرسازی اسلامی نیز عدالت یکی از اصول اخلاقی در اجرای طرح‌های شهری و یکی از رهنمودهای اسلام برای ساماندهی شهر است (Saiedi, 2009: 84). در یک شهر با مبنای اسلامی، عدالت از بسیاری جنبه‌ها قابل توجه است. بحران‌های زیست‌محیطی یکی از مظاهر خروج از عدالت است.

عدالت

از نظر لغوی عدل به معنای ضد ستم، حق، توازن، اعتدال، قصد و میزان (Naghi Zadeh, 2006: 312) و همچنین برابری، نفی تبعیض، رعایت استحقاق‌ها تعریف شده است (Motahari, 2011: 72). خداوند به همه صفات، کردار، گفتار، قضا و قدر و مشیت به واسطه عدل و عدالت عمل می‌کند (Motahari, 2002: 23). عدالت‌محوری به معنای تلاش در برپایی جامعه‌ای است متعادل، سیستم و نظامی که تمام اجزای کوچک و بزرگ آن در

جدول ۱۴: مصادیق قواعد اخلاقی در ارتباط با پروژه‌های کلان‌مقیاس: عدالت

تعریف	مصادیق مداخله
عدالت، از رهنمودهای اسلام برای ساماندهی شهر و پایه و اساس هرگونه فعالیت اجتماعی است چراکه شهرسازی نوعی فعالیت اجتماعی برای شکل دادن به فضای زندگی به شمار می‌رود.	- مکان‌یابی مطلوب عناصر شهری و مجاورت متناسب و متجانس آن‌ها
	- تناسب مطلوب بین ابعاد فضا و کالبد با ویژگی‌های روانی و جسمانی انسان
	- ایجاد تعادل بین طبیعت و مصنوع

احکام حقوقی - تمدنی شهر اسلامی

همان طور که اشاره شد، توجه به احکام حقوقی در شهر اسلامی مورد تأکید بوده است. این حقوق شامل حق الناس، حق شهروندی و حق بر طبیعت هستند.

حق الناس

هر آن چه که مردم در آن صاحب حق باشند، در رده حق الناس طبقه بندی می شود. اسلام بر رعایت حق الناس بسیار تأکید داشته طوری که توبه گناهکار به درگاه الهی پذیرفته نمی شود تا زمانی که حقوق ضایع کرده مردم را ادا نکند (Sheikh Sadough, 1992: 183).

هر چند نمونه های حق الناس در فقه اسلامی بیشتر به حقوق مالکیت خصوصی محدود شده، اما زمانی که بحث از حق الناس و تعرض به آن است تفاوتی نمی کند که این تعرض ها به حق های مرتبط با حوزه عمومی باشد، یا حوزه خصوصی (Jobai Ameli, 1992: 824). در آموزه های دینی به دلیل اهمیت زیاد حق الناس و رعایت حقوق دیگران، موضوع ساخت و سازهای بلندمرتبه، مطلوبیت ندارند. از مهم ترین این دلایل می توان به مواردی همچون موضوع اشراف و تهویه نامطلوب ابنیه مسکونی مجاور (Darvishi & RezaAli, 2022: 536)؛ سایه اندازی، گردش باد، مزاحمت در دریافت نور و آفتاب اشاره کرد.

حقوق شهروندی

حقوق شهروندی، از جمله مسائلی است که در اسلام بسیار به آن توجه و بر رعایت کرامت و ارزش های انسانی تأکید شده است، طوری که اصل لاضرر و لاضرار به عنوان مهم ترین اصل مرتبط با عدل و حقوق شهروندی در شهرسازی ایرانی - اسلامی نموده های بسیاری داشته و منابع اصلی آن قرآن و احادیث بوده است (Salim Hakim, 2002: 361). حقوق شهروندی ناظر به حقوق فطری انسان است و غیرقابل تخلف است (Arami, HekmatNia & Mahmudi Kamel Abad, 2022: 1570) و همان حقوق انسان است که به دلیل زندگی در اجتماع حاصل می شود و با توجه به اقتضاها و شرایط زمانی و مکانی جوامع، شامل انواع حقوق انسانی، مدنی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و قضایی است (Bemianian, Arjmandi & AliMohamadi, 2014: 91).

از مهم ترین ظرفیت های قانونی که شهرداری ها را موظف به مداخله در زمینه اجرای حقوق شهروندی می کند، ماده ۵۵ قانون شهرداری ها مصوب ۱۳۴۴ است که مطابق با آن، تکالیف شهرداری ها و اجرای حقوق شهروندی دو مفهوم درهم گره خورده است (Ramezani, 2020: 42). از نگرانی های مهمی که فرآوردی شهروندان قرار می گیرد، بناهای پرخطر و آسیب زا در سطح شهر است. در این رابطه شهرداری ها مکلف به اجرای ماده ۲۴ قانون نوسازی و عمران شهری هستند. همچنین، شهرداری ها و ارگان های تخصصی آن از جمله کمیسیون ماده ۱۰۰ شهرداری، قانوناً به عنوان ناظر و متولی ایمن سازی ساخت و سازهای کلان شهری از جمله بافت های فرسوده هستند. ساختمان های بلندمرتبه و برج ها نیز همین روایت را دارند و هرگونه تخریب و فروریزی آن ها که به هر علتی باعث خسارت به شهروندان می شود، تزییع حقوق شهروندی به شمار می آید.

حق بر طبیعت

اصول فقهی عامل معنوی قدرتمند و الزام آوری است که محیط زیست را وسیله ای برای انسان می داند و برای آن حق و حقوقی قائل است که باید برآورده شود (Karami, 2017: 229). از نظر اسلام، طبیعت دارای ارزشی ذاتی است (Esmaeili, 2009: 63)، به همین دلیل، مؤمنان بیشتر از سایر ادیان به طبیعت و مظاهر آن عشق ورزیده و به شکرانه نعمت و برای استفاده درست و مستمر، از تخریب آن پرهیز می کنند (Karami, 2017: 230). یکی از این موارد تأثیر فضای سبز و مراتع در بهداشت انسان و سلامت محیط زیست، است. در ارتباط با این حق، مگاپروژه ها به رعایت حریم رودخانه ها و ساخت و سازهای غیرمجاز در کاربری فضای سبز مکلف اند.

بحث و نتیجه گیری

ابروژه های شهری به معنای مداخلات گسترده فیزیکی در بافت های شهری، در ایران نیز به دنبال افزایش توجه جهانی به واژه های جهانی شدن، خصوصی سازی و رقابت پذیری، به مسئله تازه ای تبدیل شده اند. هر چند که ساخت و احداث این پروژه ها به دلیل تبعات مستقیم و غیرمستقیم مختلف در ابعاد اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و محیطی، دینی و... چالش هایی را به همراه داشته است که بعضی از این تبعات مثبت هستند. از آثار موفقیت این گونه طرح ها می توان به بهبود کیفی در زمینه های زیر اشاره کرد:

- اجتماعی: الگوسازی برای محله ها، ارتقای غرور مدنی و ساختن تصویر ذهنی جدید؛

- اقتصادی: ایجاد فرصت های شغلی، افزایش ظرفیت های رشد و جذب سرمایه به شهر، ایجاد ارزش افزوده و منافع مالی برای سرمایه گذاران، بهبود وضع اقتصادی شهر و مردم و تسریع توسعه های بعدی نظیر صنعت توریسم؛

- محیطی: ارتقای مکانی، افزایش کیفیت زندگی و بهبود فضاهای عمومی و شرایط کالبدی.

همچنین، آسیب ها و پیامدهای اجتماعی و نیز چالش های اقتصادی این پروژه ها نیز قابل بررسی است، که این موارد نیز شامل: لوکس سازی و گزینش طبقه مرفه و خلاق، مهاجرت طبقه کم درآمد؛ تغییرات جدی در هویت محله ای؛ تخریب محیط زیست و اکولوژی منطقه؛ انحراف افکار عمومی از مشکلات موجود نظیر جرم، مسکن نیازمندان و...؛ یکسان سازی و الگوهای تکراری؛ قطبی شدن اقتصادی، فضای و اجتماعی در شهر، هستند.

از طرف دیگر، در جهان بینی اسلامی باورها، اعتقادات و ارزش های اسلامی، شاکله ایجاد شهرهایی متناسب با کیفیت متناسب با زندگی مردمانش است. در این راستا و در دهه های اخیر، مگاپروژه ها به عنوان ابرساختارهایی که در سرتاسر دنیا و از جمله کشور ایران هم رواج پیدا کرده اند، و در عرصه های مختلف اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فناوری در مقیاس محلی، منطقه ای، جهانی و مبتنی بر الگوهای رقابت و رویکرد جهانی شدن نقش تعیین کننده یافته اند، باید که از این باورها، اعتقادات و ارزش های اسلامی تبعیت کنند.

با توجه به مطالب ارائه شده طی این پژوهش، می توان گفت که چنانچه بخواهیم شهرسازی امروز را رنگ و بوی اسلامی - ایرانی ببخشیم و هویت از دست رفته آن ها را برگردانیم، ناگزیریم که از علم فقه و قوانین شریعت کمک بگیریم. مسئله اصلی پژوهش پیش رو، جایگاه قواعد فقهی در پروژه های بزرگ مقیاس شهری و آسیب های ساخت پروژه های بزرگ مقیاس از منظر فقه و اخلاق اسلامی بوده که در اینجا با سه دسته از مؤلفه ها: احکام و قواعد فقهی، اصول اخلاقی و احکام حقوقی روبه رو هستیم که در قالب مدل مفهومی ارائه شد. این چارچوب می تواند راه گشای پروژه های بزرگ مقیاس باشد تا نه تنها از نظر اقتصادی و مالی سودآور باشند، بلکه به تولید فضاهایی عادلانه، انسانی، و با احترام به اصول اسلامی منجر شوند و با لحاظ کردن آموزه های اسلامی، طرح هایی مطابق با فرهنگ و نیازهای جامعه ایرانی ارائه دهند، چراکه هم اکنون اغلب مگاپروژه های شهری در ایران ماهیتی متعارض با اصول شهرسازی و معماری شهر ایرانی اسلامی دارند. بنابراین، واکنش مناسب و مؤثر در ارتقای مفهوم مگاپروژه در سایه استفاده از اصول سه گانه قواعد فقهی، اصول اخلاقی و احکام حقوقی است که با کاربست متغیرهای سازنده هر یک می توان جنبه های ابعاد مگاپروژه را تقویت کرد و کیفیت مطلوبی را برای این پروژه های کلان در مقیاس خرد و سپس در مقیاس بزرگ تر شهری رقم زد.

- boring Rights, and Solving the Land Problem (Case Study: Areas 2 and 4 of Tabriz). *Geography and Regional Planning*, 48 (12) :528-546. <https://doi.org/10.22034/jgeoq.2022.316187.3428> [In Persian]
- Deilami A, & Jalili Morad A. (2020). The Most Important Rule and Its Legal Functions. *Islamic law*, 66 (17) :7-26. https://hoquq.iict.ac.ir/article/44671.html#ar_info_pnl_cite [In Persian]
- Ebne Okhovat, M. (2008). *Municipal Ritual*, Jafar Shoar. Tehran: Scientific and Cultural Publishing. <https://noorlib.ir/book/info/10817> [In Persian]
- Eliot, T.S. (1990). *A Definition of Culture*. Tehran: Central Publishing. https://www.lib.ir/_api/bookoutput.json?method=get_refer&docID=82444581 [In Persian]
- Entezari A, & MohagheghDamad M. (2012). The Role of Waste and Attribution Rules in Environmental Civil Liability. *Islamic Studies: Jurisprudence and Principles*, 44 (2) :69-89. <https://civilica.com/doc/349484> [In Persian]
- Esmaeili, Z. (2009). *Human and Nature in Quran*. Qom: Khakian Publishing. <https://doi.org/10.22081/jqr.1999.22588> [In Persian]
- Ghalandarian Gol Khatmi I, & Haghighat Bin M. (2016). Application of Jurisprudence in Realizing a Safe Urban Landscape. *Shia studies*, 55 (14) :69-98. <http://noo.rs/Pec2P> [In Persian]
- Jobai Ameli, Z. (1413). *Masalek Al Afham*. Qom: Al Maaref Al Eslamieh Publishing. <https://noo.rs/tXob3> [In Persian]
- Karami R. (2017). Teaching and Applying Jurisprudential Rulings, Creating Religious Motivation for Responsible and Ethical Interaction with the Environment. *Urban management*, 46 (16) :229-240. <http://noo.rs/3mP6y> [In Persian]
- Khoii, M. (1992). *Lectures on the Principles of Jurisprudence*. Qom: Ansarian Publishing. <https://noorlib.ir/book/view/02753> [In Persian]
- Kiani A, & Raeisi A. (2014). Introduction to Examining the Position of Human Dignity in Islamic Urban Planning and Urban Development. The Second National Conference on Islamic Architecture and Urban Planning. <https://civilica.com/doc/289527> [In Persian]
- Mohaghegh Damad, M. (2003). *Civil Jurisprudence Rules: Ownership and Liability*. Tehran: Islamic sciences Publishing. <https://www.hov-alkakil.com/product/499/> [In Persian]
- Morteza, H. (2008). *Traditional Principles of Construction in Islam*. Tehran: Ministry of Housing and Urban Development Studies and Research Center Publishing. <https://dl.iust.ac.ir/inventory/26/9412.htm> [In Persian]
- Moein, M. (2007). Farhang Moein. Tehran: Zarin Publishing. http://s6.picofile.com/file/8230735876/meyn_1.pdf.html [In Persian]
- Molaei A. (2022). Explaining the Principles, Rulings, and Islamic Ethics in Architectural Aesthetics with Emphasis on the Thought of Allama Jafari. *Social theories of Muslim thinkers*, 2 (12) :59-81. <https://doi.org/10.22059/jstmt.2022.342277.1525> [In Persian]
- Molaei A, & Ghafari H. (2022). The Place of Islamic Rules and Ethics and Citizenship Rights in Urban Development Projects (Atiq Tabriz Project). *Urban and regional development planning*, 22 (7) :139-174. DOI: <https://doi.org/10.22054/urdp.2022.66263.1410> [In Persian]
- Molaei A, & Khani H. (2022). The Impact of Jurisprudential Principles and Rules in Planning and Designing Islamic Urban Spaces (Case Study: Tehran's Pandezdeh Khordad pedestrian area). *Islamic laws*, 72 (19) :153-184. <https://www.magiran.com/p2481693> [In Persian]
- Molaeian, F. (2015). *Jurisprudential and Legal Review of the Municipal Acquisition Law*. Master's thesis in Islamic jurisprudence and law: Shahid Ashrafi Isfahani University. [In Persian]
- مشارکت نویسندگان**
هر سه نویسنده سهم برابر دارند.
- تشکر و قدردانی**
مقاله حاضر حامی مادی و معنوی ندارد.
- تعارض منافع**
نویسندگان مقاله هیچگونه تعارض منافی ندارند.
- منابع**
- Ali Abadi M, & Hashemi M. (2010). The Necessity of a New Approach in Formulating Laws and Regulations of Islamic Architecture, a Reflection on the Impact of the Jurisprudential Rule of "No Harm" on Articles Related to Visual Privacy in the Iranian Civil Law. *Iranian Architecture and Urban Planning Association*, 1 (1):67-76. <https://doi.org/10.30475/isau.2010.61926> [In Persian]
- Alidoust A, & Ebrahimi Rad M. (2009). Examining the Rule of Dominance and Its Scope. *Islamic laws*, 24 (7) :7-31. <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/967813> [In Persian]
- Andalib H. (2018). Investigating and Explaining the Principles and Rules of Urban Planning from the Perspective of Islamic Jurisprudence. *Knowledge of Alavi jurisprudence*, 6 (4):5-26. <https://elmnet.ir/account/login?returnUrl=%2Fdoc%2F2126436-71821> [In Persian]
- Arami H, Hekmat Nia M, & Mahmudi Kamel Abad (2022). Urban architecture and civil rights. *Public Law Studies*, University of Tehran, 3 (52):1565-1582. <https://doi.org/10.22059/jplsq.2020.291676.2212> [In Persian]
- Bemanian M. (2014). Meaning and Conceptualization of the Iranian-Islamic city; Theoretical Foundations and Examples. *Sustainable City*, 1(1) :69-88. <https://civilica.com/doc/349484> [In Persian]
- Bemanian M, Arjmandi S, & Ali Mohamadi F. (2013). The Impact of Jurisprudential Principles Related to Citizenship Rights Based on Justice in Housing Design, a Case Study: Three Iranian-Islamic Houses. *Studies of the Islamic Iranian City*, 12 :89-100. <https://sid.ir/paper/479255/fa> [In Persian]
- Bert, W, Rietveld, P., (2013). Ex-Ante Evaluation of Megaprojects. *International Handbook on Mega-Projects*, Elgaronline, The Netherlands, 269–290. https://ideas.repec.org/h/elg/eechap/14791_12.html.
- Collection of Rules, Regulations and Approvals of the Council of Urban Planning and Architecture of Iran (2017). Ministry of Roads and Urban Development, Deputy of Architecture and Urban Development. https://s16.picofile.com/file/8428220284/mosavabat_95_96.pdf.html [In Persian]
- Collection of Rules, Regulations and Approvals of the Council of Urban Planning and Architecture of Iran (2024). Ministry of Roads and Urban Development, Deputy of Architecture and Urban Development. https://s33.picofile.com/file/8484679984/mosavabat_1400.pdf.html [In Persian]
- Dabiri, M. (1996). *Environmental pollution*. Tehran: Etehad Publishing. [In Persian]
- Darvishi Y, & RezaAli M. (2022). Investigating the Consequences of High-rise Urban Buildings on the Horizontal Expansion of the City, Neigh-

- Motahar R, Danesh Pour A & Shokuhi M. (2022). A Comparative Study of Human Dignity Criteria as One of the Characteristics of a Desirable Islamic City in New and Old Neighborhoods: Hakimieh and Iranshahr Street Neighborhoods in Tehran. *Islamic Architecture Research*, 1 (10) :79-100. <https://www.magiran.com/p2449759> [In Persian]
- Motahari, M. (2011). *Moral Philosophy*. Tehran: Sadra Publishing. <https://noorlib.ir/book/info/34936> [In Persian]
- Naghi Zadeh, M. (2006). *Islamic Urban Planning and Architecture*. Isfahan: Isfahan Province Building Engineering System Organization Publishing. <https://www.ketabium.com/product/1441525/> [In Persian]
- National Building Regulations, Topic Four: General Building Requirements (2017). Ministry of Roads and Urban Development, Road, Housing and Urban Development Research Center. <https://inbr.ir/upload/mabhas/mabhas4-96.pdf> [In Persian]
- Nouri Sh, & Rafeian M. (2016). Measuring the Qualitative Effects of Urban Megaprojects on Promoting the Local Economy, Case Study: Martyrs' Lake, Persian Gulf, District 22, Tehran. *Sofeh*, 73 (26) :105-122. <https://www.magiran.com/p1677590> [In Persian]
- Nourian F, Elahi Zadeh M & Abdolahi Sabet M. (2014). An Exploration of the Mosque System in the City's Land Use and Extraction of Its Location Criteria. *Honarhaye Ziba*, 3 (19) :39-52. https://jfaup.ut.ac.ir/article_55403.html [In Persian]
- Oliomogbe, G. O., Smith, N.J., (2012). Value in Megaprojects, *Organi Zat Ion, Technology and Management in Construction*. An International Journal, 3, 617 – 624. https://www.academia.edu/101706183/Value_in_Megaprojects
- Pirnia, M, Memarian, Gh (2007). *Iranian architectural stylistics*. Tehran: Soroush Danesh Publishing. [In Persian]
- Pour Ahmad A, & Kachuie N. (2020). The Place of Nature in Urban Sustainability, Based on the Approach of Planning and Designing Biophilic Cities, with a Look at the City of Torqaba. *Green Architecture*, 53 (19) :15-32. <https://www.magiran.com/p2184849> [In Persian]
- Rafeian M, & Pahlevan S. (2015). Measuring and evaluating the impacts of creating the Mashhad East Diamond Urban Megaproject from the perspective of surrounding residential areas using the Electre model. *Iranian Scientific Association of Architecture and Urban Planning*, 1 (6) :51-63. <https://doi.org/10.30475/isau.2016.61999> [In Persian]
- Rahmani Nia H, & Mojtahed Soleimani A. (2020). Feasibility Study of Recognizing Human Rights over the Self Based on the Rule of Dominance. *Jurisprudential foundations of Islamic law*, 25 (13) :161-179. <http://noo.rs/pO2Tg> [In Persian]
- Ramezani M. (2020). The Capacity of Municipalities to Develop the Implementation of Citizenship Rights. *Urban design studies and urban research*, 2 (11) :39-50. <https://civilica.com/doc/1273201> [In Persian]
- Sadri M. (2014). *The Emergence and Sustainability of Fourteen Hundred Years of Jurisprudence*. Payam Noor University. <https://jozve.one/downloads/emergence-jurisprudence/> [In Persian]
- Saeidi Rezvani H, & Nourian F. (2009). Rereading Justice in Implementing the Country's Urban Plans, Example: Martyrs' Square in Mashhad. *Human geography research*, 68 :85-102. <http://noo.rs/ZEEZq> [In Persian]
- Safaei Sh, & Jalali M. (2022). The Position of the Rule of Negation of the Mustache from the Perspective of the Constitution and International Relations of Iran. *Public law studies*, 2 :965-983. https://jpls.ut.ac.ir/article_87155_1510612385ebcb0fb05c0f6855ac5cad.pdf [In Persian]
- Salim Hakim, B. (2002). *Islamic Arab cities: principles of urbanism and construction*, Muhammad Hussain Malik Ahmadi and Arif aq-vami-Maqadam, Tehran, Ministry of culture and Islamic Guidance Publishing. <https://lib.ir/book/77649824/> [in persian]
- Sarkheili A, Rafeian M & Taghvaii A. (2017). The Sustainability Confrontation of Urban Megaprojects: Assessing the Sustainability of Large-Scale Projects in Mashhad. *Geography and urban development*, 2 (7) :25-41. <https://doi.org/10.22067/gusd.v4i2.53476> [In Persian]
- Seiedinia, A. (2008). Human dignity and economics. *Islamic economics*, 29 (8), 111-141. <https://www.magiran.com/p580499> [in persian]
- Seifeian M, & Mahmoudi M. (1998). Privacy in Traditional Iranian Architecture. *City Identity*, 1:3-14. <http://noo.rs/6z3lK> [In Persian]
- Shamaei A, & Jahani R. (2011). Studying the Effects of Vertical Urban Development on Neighborhood Identity, District 7, Tehran. *Studies of the Islamic Iranian city*, 6 (2) :73-82. <http://noo.rs/6gABi> [In Persian]
- Sheikh Sadough. (1992). *Who is not attended by the jurist*. Qom: Islamic Publishing. <https://shialibrary.blog.ir/post/39> [In Persian]
- Yuan, H. Du, W. Wang, Z & Sons, X (2021). Megaproject Management Research: The Status Quo and Future Directions. *Buildings Journal*, China, 12, 567-590. <https://www.mdpi.com/2075-5309/11/12/567>